

PORODICA I ODGOJ DJECE

Hasan HILIC

pomeni) “Kad je rekao Lukman svome sinu, savjetujući ga: ‘O moj sinak, ne čini Bogu druga! Zaista je mnogoboštvo veliko nasilje.’

I Mi zapovjedili čovjeku (da poštuje) svoje roditelje. Majka ga je nosila (njegovala) slabeći postupno, a njegovo odbijanje (od dojenja trajalo je) dvije godine. (I reki smo čovjeku): ‘Budi zahvalan Meni i svojim roditeljima! Samo je povratak Meni.’

Ako (tvoji roditelji) budu nastojali da ti meni praviš druga, o čemu ne znaš ništa, ne budi im pokoran, a druži se lijepo s njima (dok su živi) na svijetu. I slijedi (u vjeri) put onoga koji se Meni obraća, zatim ćete se Meni povratiti pa ću vas Ja obavijestiti o onome što ste radili.

‘O moj sinak, ako bude (učinjeno djelo) težine (jednog) zrna gorušice (hardel), pa ono bude na stijeni ili na nebesima ili na zemlji, Bog će ga donijeti (kao vrijednost na Sudnjem danu). Zaista je Bog blag (i) sveznajući.

O moj sinak, obavljaj namaz, naređuj dobro, zabranjuj nevaljalo (djelo) i budi strpljiv pri onome što ti se desi! Zaista je to od odličnih stvari.

Ne okreći svoje lice od ljudi (iz oholosti) i ne hodaj po zemlji oholo, zaista Allah ne voli nijednog oholog (i) uzgoritog.

Budi umjeren u svom hodu i spusti glas, a najružniji glas je magareće revanje.” (LUKMAN, 13-19)

“O, vjernici, čuvajte sebe i svoje porodice od vatre, čije će gorivo biti ljudi i kamenje, nad kojom su meleki oštri (u govoru) a strogi (u vršenju dužnosti); nikad ne protivvrječe Allahu (u vršenju) onog što im je naredio i rade ono što im se naređuje.” (TAHRIM, 6)

“I naređuj svojoj porodici (da klanjaju) namaz i budi u tome ustrajan! Mi ne tražimo opskrbu od tebe. Mi tebe opskrbljujemo, a (lijep) je završetak bogobožaznih.” (TA-HA, 132)

“Tako su mnogim idolopoklonicima njihovi idoli predstavili lijepim ubijanje vlastite djece, da ih (tako) unište i da im njihovu vjeru izmijene. A da je Bog htio, oni to ne bi uradili. Ostavi i njih i ono što izmišljaju!”

Već su sebi naudili oni koji su ubijali svoju djecu, zbog gluposti (i) neznanja i, potvarajući Boga, zabranjivali ono čime ih je On obdario. Oni su zalutali i nisu bili na Pravom putu.

Reci: “Dodite ovamo da vam pročitam što vam je Allah zabranio: da mu ništa ne pripisujete kao druga, (a naredio je) da činite roditeljima dobročinstvo. Ne ubijajte svoje djece zbog siromaštva! Mi hranimo (i) vas i njih. Nemojte se prikućivati nevaljalim stvarima, pa bile one javne ili tajne. Ne ubijajte osobu čije je (ubojstvo) Bog zabranio, osim po pravdi (ako ju je sud osudio). To vam je Allah preporučio da biste se opametili.” (EN’AM, 137, 140, 151)

“Ne približujte se imetku siročeta, osim na najljepši način (da ga unaprijedite), dok ne dostigne snagu (dok se ne opaše snagom). Izvršavajte ugovore! Zaista se odgovara za (ispunjavanje) ugovora.” (ISRA, 34)

“I Mi smo naredili čovjeku (da čini) dobro svojim roditeljima, a ako se oni budu trudili da ti Meni napraviš drugom ono o čemu ti ništa ne znaš, nemoj im biti pokoran! Meni ćete se povratiti, pa ću vas ja obavijestiti o onome što ste radili.” (ANKEBUT, 8)

“Preporučili smo čovjeku dobročinstvo prema roditeljima (da im čini dobro). Majka ga je s mukom nosila i s mukom rodila, a nošenje i dojenje (odbijanje od dojenja) je (traje) 30 mjeseci, pa kad dođe u muževno doba i dostigne 40 godina (onda) rekne: “Bože, naputi me (podstakni me) da ti zahvalim na Tvojim blagodatima kojima si podario mene i moje roditelje i da radim dobro (djelo) kojim ćeš Ti biti zadovoljan i učini mi dobrim moje potomstvo. Ja Ti se kajem i ja sam zaista musliman (vjernik).” (AHKAF, 15)

“O vjerni! I među vašim ženama i vašom djecom imate neprijatelja sebi, pa ih se čuvajte, a ako prijedete (preko toga), primite (im) opravdanje i oprostite (im), pa Bog zaista (mnogo) prašta (i) milostiv je.

Vaši imeci i vaša djeca su za vas samo iskušenje, a kod Boga je velika nagrada (onima koje njihovi imeci i djeca ne odvrte od poslušnosti Bogu).” (TEGABUN, 14,15)

A onima koji su vjerovali koje slijedi njihovo potomstvo u vjerovanju, pripojit ćemo im (združiti ćemo) njihovo potomstvo i ništa im od njihovih (dobrih) djela nećemo umanjiti. Svaki čovjek je zalag onog što je učinio (za to je odgovoran).” (TUR, 21)

“O, Poslaniče, kada ti dođu vjernice da ti se obavežu da neće Bogu pripisivati ništa (druga), da neće krasti, da neće činiti blud, da neće ubijati svoju djecu i da neće lagati vršesći potvoru s onim što je između njihovih ruku i nogu (što je u njihovim matericama) i da ti neće biti nepokorne u odanosti Bogu (u vršenju vjerskih propisa), primi njihovu obavezu i moli Boga da im oprost. Zaista Bog (mnogo) prašta (i) milostiv je.” (MUMTEHANE, 12)

“Imetak i sinovi (djeca) su ukras ovozemnog života, ali vječna dobra djela su bolja kod tvog

Gospodara nagradom i bolja su nadom.” (KEHF, 47)

“Majke će dojiti svoju djecu dvije godine, ko želi da dojenje bude potpuno. Otac djeteta je dužan hraniti i oblačiti njih (majke) kako je određeno. Niko se ne opterećuje (dužnošću), nego samo što može podnijeti. Nek se ne ošteti (ni) majka zbog svoga djeteta ni otac zbog svoga djeteta. I na nasljednika (se proteže) to isto. Ako oni (roditelji) žele odbiti dijete (od materine sise) dobrovoljno i dogovorno (prije isteka dvije godine), nisu grješni (ako to urade). Ako budu htjeli tražiti dojilju za svoju djecu nećete biti grješni ako im (dojiljama) predate ono što im želite (darovati) način kako je to određeno. Boj-te se Boga i znajte da Allah vidi ono što vi radite!” (BEKARE, 233)

“O, vjerni, neka vas ne zabave vaši imeci i vaša djeca da ne spominjete Allaha! Koji to urade na velikom su gubitku.” (MUNAFIKUN, 9)

“Zaista onima koji ne vjeruju neće ništa koristiti pred Bogom (ni) njihovi imeci ni njihova djeca. To su (oni koji će biti) pakleno gorivo.” (ALU IMRAN, 10)

“Znajte da su vam vaši imeci i vaša djeca samo iskušenje (koje bi vas moglo navesti na grijeh) i da (samo) kod Boga postoji velika nagrada.” (ENFAL, 28)

Prvi odgoj i “modeliranje” ličnosti počinje u porodici. Razloge za dobro ili loše ponašanje uvijek nalazimo u načinu kako je neko odgajan u porodici. Stoga je porodica početak svake sudbine. Porodica je naš početak, izvor i korijen. Iz tog korijena izrastaju druge porodice - šira zajednica. Američki književnik, dobitnik Nobelove nagrade 1954. godine, Ernest Hemingway (1898.-1961.) je rekao: “... nijedan čovjek nije otok, sam po sebi cjelina. Svaki je čovjek dio cjeline, dio čovječanstva...” Znači, ako je porodica izvor, početak i korijen čovjeka, a čovjek je dio čovječanstva, onda je porodica izvor, početak i korijen čovječanstva, tj. ljudskog društva. Zato roditelji imaju veliku odgovornost prema čovječanstvu zbog djece koju odgajaju. Ta odgovornost roditelja ne može se usporediti ni sa kojom drugom dužnošću. Propusti u odgoju djece ne mogu se nikada i ni s čime nadoknaditi ili popraviti. Najviše maloljetnih delikvenata se regrutira iz razorenih porodica u kojima nema ljubavi, sklada i harmonije.

ULOGA PORODICE U RAZVOJU LIČNOSTI

Najveći značaj za formiranje ličnosti obično se pridaje porodici i najviše je proučavana uloga porodice. Mnogi istraživači ličnosti smatraju da su uvjeti porodičnog života u prvim godinama djetinjstva odlučujući za to kakva će se ličnost formirati i kakva će ličnost biti u toku cijeloga života. Dijete je otac čovjeka - naglašavaju ovi autori zajedno s Frojdom. Ovom formulacijom žele istaći da rano djetinjstvo više od svega drugog određuje kakva će biti ličnost odraslog čovjeka. Između iskustva u toku prvih godina naglašava se važnost doživljaja djeteta u vezi sa ishranom, sa navikavanjem na čistoću i sa disciplinom koja se od njega traži.

Ima, naprimjer, dosta stručnjaka koji smatraju da je za normalan razvoj djeteta i za skladno razvijenu ličnost kasnije odraslog čovjeka važno da dijete bude dojeno. Prerano prekidanje dojenja, smatraju neki autori, može imati negativne posljedice za razvoj ličnosti, kao što negativne posljedice ima ako se dijete ne doji uopće. Postoji tvrdnja da je vjerovatno da će djeca koja su dovoljno dugo dojena postati ličnosti s pozitivnim osobinama, da će biti znatno socijalnija nego djeca koja nisu dojena. Naročito psihoanalitičari naglašavaju dječija iskustva iz prvih godina života u vezi sa ishranom i ukazuju na to da nedovoljna pažnja prema djeci može biti uzrok kompleksa, to jest trajnijih načina neadekvatnoga reagovanja koji, kad su izraziti, otežavaju prilagođavanje ličnosti. Usljed nepravilnog postupanja pri ishrani malog djeteta može doći, tvrde psihoanalitičari, do takozvanog oralnog kompleksa. Ovaj kompleks se manifestuje ili u pasivnosti i pretjeranoj zavisnosti od drugih, ili u agresivnosti ili, najzad, u zatvorenosti, povučenosti i pretjeranoj težnji za nezavisnošću.

Drugi važan doživljaj iz perioda ranog djetinjstva za koji se navodi da ima veliki utjecaj na formiranje ličnosti jeste navikavanje na čistoću. Pravilno i u pravo vrijeme započeto navikavanje na čistoću predstavlja - opet po mišljenju psihoanalitičara - veoma važan momenat za uspješan razvoj ličnosti. Neprijatna i teška dječija iskustva u prvim godinama života u vezi s navikavanjem na čistoću (prije svega u vezi sa obavljanjem nužde) ostavljaju trajnu sklonost neurednosti i prljavštini, ili obratno

- trajnu i pretjeranu težnju za čistoćom. U ovim doživljajima je izvor, prema psihoanalitičkom učenju takozvanog analnog karaktera, to jest ličnosti koju karakterišu pedantnost, škrtost i tvrdoglavost, što ustvari opet predstavlja posljedicu nepravilnog navikavanja na čistoću.

Treći važan doživljaj iz perioda ranog djetinjstva predstavlja stav roditelja prema dječijim potrebama i zahtjevima; disciplina koju roditelji zahtijevaju od djece. Ističe se da pretjerano stroga disciplina može izazvati pretjeranu potrebu za priznavanjem od okoline, da može dovesti do neprijateljskog stava ne samo prema roditeljima nego i prema cijelom društvu. Suviše kruti principi, posebno u vezi sa seksualnim impulsima kod djeteta, mogu izazvati rigidno (neelastično) ponašanje i stalno osjećanje krivice. Ali isto tako i nedosljedna i nedovoljna disciplina može imati negativne posljedice. Može kao stalne osobine stvoriti kolebljivost, neodlučnost i nedovoljnu samokontrolu. Pretjerano maženje djeteta i pretjerana briga za njega mogu formirati sebičnost, neodgovornost, pretjeranu osjetljivost i nesposobnost da se podnese neuspjeh. Ako roditelji, a naročito majka, iz pretjerane brige nešto stalno naređuju ili stalno zabranjuju, stvaraju se osobine ličnosti, kao što su: nedostatak inicijative, zavisnost od drugih i spremnost za potčinjavanje bilo čijem vodstvu.

Pored ovih momenata, dosta se često u literaturi naglašava da važan utjecaj na razvoj ličnosti ima i položaj djeteta u porodici u odnosu na ostalu djecu, naime, da li je dijete starije ili mlađe, da li je jedina ili nije jedina. Navodi se da su starija djeca, ako je u porodici više djece, obično ozbiljnija nego mlađa, da ih više privlači ono što interesuje odrasle, da su zatvorenija, manje druželjubiva, manje vedra. Mlađa djeca su veselija, vedrija i bezbrižnija. Ukazuje se na to da naročito jedinci pokazuju slabije prilagođavanje sredini, manju sigurnost u sebi slabiju emocionalnu uravnoteženost. Međutim, danas se veoma ozbiljno sumnja u ovakve postavke. Američki psiholog Terman je na osnovu izvršenih ispitivanja pokazao da jedinci ne moraju imati negativnije osobine nego što ih imaju djeca koja nisu jedinci. Kakve će osobine dijete imati ne zavisi od toga da li je dijete jedina ili nije, već od postupka prema djetetu i od njegovog odgoja.

Dok je ranije u prvom redu naglašavana važnost ishrane i posebno dojenja, navikavanja na čistoću

i vrste discipline, danas se ističe da je za pozitivan razvoj ličnosti najvažnije zadovoljenje potrebe djeteta za ljubavi i osjećanjem sigurnosti te postojanje harmoničnog osnosa između roditelja.

Neslaganje među roditeljima i konflikte među ljudima, dijete doživljava kao konflikte u sebi. U neharmoničnoj porodici osjeća se ugroženim u zadovoljavanju svojih potreba za ljubavi i sigurnošću. Ispitujući 135-ero djece iz obdaništa, našao je jedan istraživač (B. Hattwick, 1936.) da između konflikata u kući i osobina kao što su: ljubomora, sebičnost, strašljivost, svadljivost, postoji relativno visoka korelacija, između. Ove negativne osobine djeteta objašnjavane su kao posljedica emocionalne nesigurnosti djeteta nastale usljed neskladnosti odnosa u porodici. Upravo zbog negativnog djelovanja neharmoničnog odnosa među roditeljima mnogi smatraju da je čak bolje izložiti dijete eventualnim negativnostima razvoda braka, nego životu u neharmoničnom braku roditelja. Ispitivanja su pokazala da je u onim slučajevima u kojima je brak roditelja bio harmoničan znatno veća vjerovatnoća da će i brakovi djece biti skladni. Prema jednom ispitivanju u slučajevima kad su roditelji oboje supružnika živjeli u sretnom braku i njihov je brak u tri četvrtine slučajeva sretan.

U savremenoj stručnoj literaturi ističe se da je za razvoj ličnosti djeteta prije svega važno da dijete ima osjećaj sigurnosti, da osjeća da se roditelji o njemu brinu i da ga vole. Nedovoljna briga za dijete i nepostojanje ljubavi prema djeci prvenstveni su razlozi što se razvijaju određene, društveno nepoželjne osobine, kao što su: agresivnost, neprijateljski stav prema okolini, povučенost ili pasivnost. Neće toliko smetati skladnom razvoju djeteta, smatra se danas, da li je dijete dojeno ili nije dojeno, čak neće smetati ni stroga disciplina ako dijete tu disciplinu shvati kao izraz brige za njega, koliko će smetati nebriga za dijete i loša atmosfera u porodici. Opća atmosfera u porodici važnija je nego pojedine vrste postupaka prema djeci. Djeca iz porodica u kojima postoji međusobno povjerenje, ljubav, drugarski odnosi između roditelja samih i između roditelja i djece, vjerovatnije je da će biti ljudi s pozitivnijim osobinama, nezavisniji, sigurniji u sebe, uravnoteženiji, lakše prilagodljiviji nego djeca iz porodica u kojima su česti sukobi i razmirice i u kojima nema dovoljno ljubavi za dijete.

Danas se isto tako ukazuje da nije samo period ranog djetinjstva taj koji utječe na razvoj ličnosti. I kasniji period života, i u porodici i van nje, mogu imati utjecaja na razvoj ličnosti. Posebno je za razvoj važan period kad dječak ili djevojčica postaju mladić ili djevojka. Ovaj period predstavlja prijelaz iz potpune nezavisnosti od roditelja u relativnu samostalnost, a omladina u tom periodu svog razvoja izrazito teži za nezavisnošću i samostalnošću. Ako roditelji u tom periodu ne budu svojoj djeci davali stanovitu slobodu, može to izazvati otpor koji će se manifestovati eventualno u agresivnosti, ili možda u zatvorenosti i povlačenju u sebe.

Utjecaj roditelja na formiranje ličnosti djeteta veliki je iz više razloga. Veliki je i zbog toga što roditelji svojim odnosom prema djeci podržavaju razvoj jednih osobina, a zadržavaju razvoj drugih. Roditelji, dalje, uvijek predstavljaju za djecu uzor. Redovno su roditelji pozitivan uzor, uzor koji se želi podražavati. Ali prije svega zbog toga što preko roditelja društvo prenosi na dijete norme i shvatanja. Ako u određenom periodu razvoja dođe do sukoba otvorenog ili pritajenog, između roditelja i djece, može se lahko dogoditi da roditelji postanu primjer koji dijete ne želi slijediti. Ispitivanja koja su izvršila dva autora (T.M. Newcob i G.Svehla, 1939.) pokazala su, naprimjer, da je korelacija između američkih roditelja i njihove djece bila visoka u stavovima prema ratu i stavovima prema komunizmu. Rasne predrasude su redovno primane od roditelja. Pri tome djeca u periodu adolescencije, ako ne i prije, zaboravljaju porijeklo svojih stavova i predrasuda i koriste različite forme racionalizacije za održavanje tih stavova i predrasuda.

KARAKTERISTIKE DOBROG ODGOJITELJA

Karakteristike dobrog odgojitelja su: pravednost, umjerenost, razboritost, dosljednost i odlučnost, nesebičnost, strpljivost i samokritičnost.

1. PRAVEDNOST: Pravedan odgojitelj (roditelj) podjednako voli svoju djecu i brine se o njima bez privilegija i zapostavljanja. "Pravedno postupajte sa vašom djecom, makar se radilo o polovici hurme", rekao je Muhammed, a.s., a imami Gazalija u svom čuvenom djelu "Ihjaul-

- ulumu” veli: “Dijete je kod svojih roditelja kao Božiji emanet i blagoslov koji je Allah podario roditeljima.” Pravednost uključuje i kritiku za prijestup, ali i obavezno pohvalu za uspjeh i zalaganje. Pohvale i priznavanje trebaju biti umjerni, a kazne blage. Ebu Davud i Tirmizija bilježe hadis od ashaba Ebu Hurejrea, koji veli da je Muhammed, a.s., rekao: “Najsavršeniji je iman (vjera) kod onih vjernika koji se najmoralnije vladaju i koji imaju najljepšu narav (blagu ćud). Između vas je najodabraniji onaj koji se najljepše ponaša prema svojoj kućnoj čeljadi.” Roditelj ne smije nikada ostati ravnodušan prema djetetovim uspjesima i neuspjesima.

2. **UMJERENOST:** To podrazumijeva samokontrolu, podvrgavanje razumu i zakonima morala. Neumjerenost težnja za bogatstvom ostavlja premalo vremena za porodicu, druženje i zajedništvo. Neumjerenost u porodičnom životu je uzrok raspada mnogih porodica. “Među najgore ljude spada onaj koji je u mogućnosti da pruži udoban život svojoj porodici, a on to ne učini.” (hadis)

3. **RAZBORITOST:** U odgojnom procesu odluke se ne smiju donositi naglo i nepromišljeno. Moramo biti svjesni što želimo postići. U protivnom, greške su neminovne. U “Munebbihatu” od Ibni Hadžera el-Askalanije stoji: “Ko se osoro i naduto bude ponašao prema svojoj ženi i djeci, taj neće imati zadovoljstva u svom (kućnom) životu.”

4. **DOSLJEDNOST I ODLUČNOST:** U odgoju je vrlo važno biti dosljedan i odlučan, što znači da svako “ne” i svako “da” mora ostati nepromijenjeno, bez obzira na molbe djeteta. To znači da odlučnost i dosljednost uključuje i spremnost na žrtvu, ako je to potrebno.

5. **NESEBIČNOST:** Djecu moramo tako odgajati i voditi kroz njihov razvoj da postanu zreli, odgovorni i samostalni ljudi. Ne smijemo ih pretjerano vezati uz sebe. U protivnom dijete gubi svoju individualnost i mogućnost razboritog prosuđivanja.

6. **STRPLJIVOST:** U odgoju djece nikada nam ne smije dosaditi ponavljanje osnovnih moralnih pravila (ali ne smijemo djeci dosađivati).

7. **SAMOKRITIČNOST:** Roditelji ne smiju imati dva mjerila. On ne može za sebe i svoje djelovanje nalaziti isprike koje dijete ne uvažava.

Npr., ako sam ne obavlja namaz, kako tražiti od djece da klanjaju? Ili, ako sam kasni na posao, neka ne govori djetetu da se u školu ne smije kasniti.

STAV ODGOJITELJA PREMA ŽIVOTU

Stav odgojitelja prema životu ne smije biti preblag, prestrog ili ravnodušan.

PREBLAG: Dijete ne smijemo podučavati islamskim dužnostima (namaz, post) samo zato da ih s njima upoznamo, a kasnije im kažemo da za njihovo obavljanje ima vremena. Prvo, nikad ne znamo da li će za to biti vremena. Drugo, privikavanje na nešto u odgođeno vrijeme nije apsolutno moguće. Nikad to neće moći usvojiti onaj ko to ne prakticira od djetinjstva u svojoj porodici.

PRESTROG: S druge strane nije dobro djetetu ulijevati strah u dušu i strašiti ga vjerom. Takav pesimizam guši svaku kreativnost djeteta, ono se svega boji i sve počinje raditi zbog straha (pored Bogom), a ne iz ljubavi. Moramo dijete upoznati s time da je Bog milostiv i da ma kako pogriješilo, ne smije postati malodušno, jer je Božija ljubav veća od naših grijeha.

RAVNODUŠAN: Kod djece treba razvijati socijalni osjećaj. Čovjek treba suosjećati s drugim i nastojati pomoći svakome u nevolji. Nikada ne smije ostati ravnodušan na tuđe nevolje i patnje. Pogrešno je geslo: “Neka se svako brine za sebe.” Djecu treba naučiti da realno i objektivno promatraju ljude i događaje oko sebe. Bez velikog razloga ne treba sumnjati u ljude, ali treba računati na ljudske greške.

PSIHOFIZIČKI RAZVOJ DJETETA OD ROĐENJA DO SEDAMNAESTE GODINE

Ovaj period djetetova života treba pratiti velika roditeljska ljubav. Dijete živi mnogo brže i intenzivnije od odraslih i zato ima veliku mogućnost primanja te ljubavi. U prvih sedam godina dijete živi pet puta brže od odraslih. U to vrijeme doživljava usvaja pet puta više i jače. Prvih sedam godina djeteta je jednako trideset i pet godina odrasla čovjeka. U prve tri godine razvija

se mozak i inteligencija do polovice, a druga polovica do osamnaeste godine. Dobar razvoj u prvih pet godina osigurava duševni mir, ravnotežu i duševno zdravlje. Ako dijete do pete, odnosno šeste godine ne nauči govoriti, najvjerojatnije neće nikada progovoriti. Ali podimo redom.

OD ROĐENJA DO 1. GODINE:

Novorođenče je apsolutno nemoćno biće. Bez naše pomoći ono bi umrlo, pored hrane i ostalih uvjeta za život. Dijete prvo nauči prepoznavati majku. U ovom periodu dijete sve upoznaje opipom i okusom. Sve što mu dođe na dohvat obavezno stavlja u usta. Što se odgoja tiče djetetu treba toplina, ljubav, nježnost i sigurnost.

OD 1 DO 2 GODINE: U to vrijeme dijete prohoda. U želji da upozna sve oko sebe, sve dira, ne znajući za opasnost. Veseli se igračkama i hrani. Uz materijalno uživanje u hrani i igračkama traži još nježnost i toplinu. Bez te duhovne hrane ne može normalno napredovati. U to vrijeme dijete je egocentrično, mora biti u središtu pažnje i ne bira način da to postigne. U tu svrhu oponaša odrasle, a u krajnjem slučaju i histerično plače i baca se na pod. Prepoznaje što se roditeljima sviđa u njegovu vladanju, što zaslužuje pohvalu, a što ukor. To je prvo buđenje moralnog osjećaja. Mjerilo dobrog i lošeg je sud roditelja. Zato u odgoju dobro uvijek mora biti dobro, a loše uvijek loše, kako bi dijete naučilo dosljedno prosuđivati događaje.

OD 2 DO 3 GODINE: Poslije dvije godine dijete govori cijele rečenice. S dvije i po godine nastupa kriza neposlušnosti. Protivi se svim promjenama. U odgoju to fiziologijsko vrijeme krize trebamo uvažavati. Moramo izbjegavati mogućnost izražavanja djetetove neposlušnosti.

OD 3 DO 4 GODINE: Dijete poslije treće godine počinje izvoditi kombinacije s igračkama, npr., pravi most, kuću, ... Sada mnogo jasnije shvaća svoju nemoć u odnosu na odrasle, pa se zato osjeća nesigurno i nezaštićeno. Nesigurno se osjeća u mraku, pa traži prisutnost starijeg dok zaspi. Kroz to razdoblje treba dijete provesti razborito i autoritativno.

OD 4 DO 5 GODINE: Poslije četvrtne godine posebno se razvija mašta. To se vidi u igri. Od istih kockica jednom radi kuću, a drugi put cestu. Isti predmet jednom je konj, a drugi put vojnik. Dijete puno pita, a roditelj mora biti spreman da stalno i

neumorno odgovara na pitanja. Odgojitelj je sada vrhovni autoritet za dijete. Dijete u to vrijeme često oponaša roditelje, koji pred djecom ne smiju psovati, ružno govoriti itd. To vrijeme radoznalosti i poslušnosti moramo iskoristiti za islamski odgoj. Da bi zadovoljili dječiju maštu, dobro je poslužiti se slikovnicama.

OD 5 DO 6 GODINE: Djeca se igraju zajedno, ali individualnost apsolutno dolazi do izražaja. Na hrpi pijeska svako dijete gradi svoju kuću. Roditelji ih trebaju usklađivati. Ta igra je važna za socijalizaciju i prilagođavanje grupi. U to vrijeme počinje razlikovati "moje" i "tvoje" (prije je sve bilo "moje"). Sada dobro razlikuje spolove, što uvjetuje niz novih pitanja, npr. odvajanje muške i ženske djece dok spavaju.

OD 6 DO 7 GODINE: Dijete naglo napreduje u intelektualnim spoznajama. Taj predškolski period karakteriše egocentričnost. Sada ga moramo naučiti da suosjeća sa drugim i da voli druge ljude. Učiti ga socijalizaciji znači učiti ga da prihvati zakonitosti života u društvu.

OD 7 DO 9 GODINE: U to vrijeme maštu zamjenjuje realno razmišljanje. U školi i na vjeronauci važno je primjenjivati aktivnu metodu rada. To znači da dijete treba aktivno sudjelovati u svladavanju novog gradiva. Dijete je podložno tuđim utjecajima. U vjerskom i moralnom pogledu okolina ima jak utjecaj. U to doba dobro dođu priče vjerskog sadržaja i objašnjavanje događaja vjerskog karaktera. Umjesto roditelja, najveći autoritet postaje (vjero)učitelj. Na osjećajnom području dijete iskazuje grubost i okrutnost. Počinju međusobne tuče i mučenje životinja.

OD 9 DO 10 GODINE: Dječaci se počinju stidjeti javnog pokazivanja svojih osjećanja, ne vole da ih se miluje i ljubi ni pred kim, čak ni pred porodicom. Zapravo u dubini duše žele ljubav, čeznu za njom i odsada ta čežnja za ljubavlju počinje rasti. Ona više nije usmjerena na braću i roditelje, nego na drugi spol. Zbog avanturističkih osjećaja zanemaruju učenje, čitaju romane, gledaju kaubojske filmove, mašta opet bujno proradi.

Djevojčice reagiraju suprotno. One vole javne pohvale i priznanje, zanose ih ljubavni romani, sentimentalne priče o princezama i prinčevima. I kod njih zbog mašte strada škola.

Zajedničko je djevojčicama i dječacima da su jedni drugima nezanimljivi. Slabo razumiju

potrebu za učenjem. Naizgled su poslušni, odlaze u mekteb i školu, obavljaju kućne poslove, ali razmišljaju svojom glavom.

OD 10 DO 11 GODINE: U djece se razvija unutarinja napetost, nastoje pronaći sebe, počinju emotivne krize, izmjene plača i smijeha. Samovoljna su, egoistična, brbljava i stalno svemu prigovaraju i bune se. Nameću svoju volju, sukobljavaju se u porodici, žele samostalnost, a da ni sami ne znaju što žele. Škola je još uvijek u drugom planu. Svoje ideale dječaci najčešće traže među sportašima, a djevojčice u filmskim glumicama. Djeca u toj dobi vrlo teško primaju kritike. Prilično dobro raspoznaju dobro i zlo, ali zbog tvrdoglavosti mogu i uprkos grižnji savjesti forsirati zlo: pušenje, psovka, laž i slično. U vjeri su kolebljivi i nastaju dvojbe.

OD 11 DO 12 GODINE: Sa simpatijama gledaju na suprotni spol. Doživljavaju prva spolna uzbuđenja. Majka im je u to doba staromodna. Otac ima veću cijenu i pretežno se obraćaju njemu. I dalje su tvrdoglavi, hoće lagati, psovati i krasti. Puno drže do vršnjaka. Npr., ako oni idu u mekteb i džamiju, ići će i naše dijete, i obratno. Vrlo je bitno da roditelji svojim primjerom utječu na vjerski odgoj i pobožnost djeteta. To se zove briga o "vertikalnom" odgoju, za razliku od "horizontalnog" odgoja (briga za hranu, odjeću, stan i slično).

OD 12 DO 17 GODINE: To je najteži dio razvojnog puta djeteta. Puno prigovara, neuredno je i lijeno, svađa se, potajno puši, zanemaruje školu, izbjegava vjeronauku, opomene puno ne koriste. Između roditelja i djece podiže se zid šutnje i neshvaćanja. Djeca misle da ih roditelji ne shvaćaju, a roditelji su uvjereni da je njihov odgojni trud bio uzaludan. Zato djeca pokušavaju sama rješavati probleme. Sada bi im savjeti roditelja bili najpotrebniji, ali se oni zatvaraju u sebe. U toj dobi djeca su vrlo osjetljiva na poniženja. U sukobu sa roditeljima dječaci se svađaju, a djevojčice plaču. Zbog neuspjeha djeca okrivljuju školu, nastavnike, koji ih ne razumiju, koji ne umiju predavati, koji imaju slabe metode rada i slično.

DJECA OMETENA U PSIHOFIZIČKOM RAZVOJU

Govoreći o razvoju i odgoju djece u cjelini, potrebno se osvrnuti na jedno vrlo važno područje, a to su djeca ometena u psihofizičkom razvoju. Problemima odgoja djece koja su ometena u svom normalnom fizičkom i psihičkom razvoju bavi se SPECIJALNA PEDAGOGIJA. U njenom okviru danas je uobličeno više disciplina, kao što su: SURDOPEDEGOGIJA, koja se bavi odgojem gluhe i nijeme djece, LOGOPEDIJA, koja se bavi odgojem djece sa govornim manama, TIFLOPEDEGOGIJA, koja se bavi odgojem slijepa i slabovidne djece, OLIGOFRENOPEDEGOGIJA, koja se bavi odgojem umno zaostale djece i ORTOPEDEGOGIJA, koja se bavi odgojem djece sa tjelesnim nedostacima i odgojno zapuštene djece.

Ta djeca odstupaju od posve normalnog i zdravog razvoja kroz koji prolaze ostala djeca. Podijelili smo ih u više grupa:

- slijepa i slabovidna djeca,
- gluha i nagluha djeca,
- tjelesno invalidna djeca,
- djeca s poremećajima u ponašanju i
- mentalno nedovoljno razvijena djeca.

Ovdje ćemo se posebno osvrnuti na zadnju kategoriju djece. Ona često izgledom ili ponašanjem izazivaju posebnu pažnju. Nazivamo ih mentalno nedovoljno razvijenom djecom ili mentalno retardiranom, a mnogi su još zadržali izraz "defektna" djeca. U povijesti su se katkada ova djeca potpuno odbacivala. Drastičan primjer za to je stara Sparta. Ozbiljnije bavljenje ovom djecom imamo pri kraju 18. stoljeća, a interes za ovu djecu intenzivnije se razvio u 19. stoljeću. Na kraju 19. stoljeća već su bile otvorene tzv. "pomoćne škole". Prva škola te vrste na ovim prostorima otvorena je u Ljubljani 1911. godine.

Mentalno retardirana djeca su u prvom redu djeca, a ne retardirana djeca. Ona imaju iste potrebe kao i sva ostala djeca, samo način njihova ostvarivanja je drukčiji. Tu kategoriju djece možemo podijeliti u nekoliko grupa:

- mentalno nedovoljno razvijena djeca,
- mentalno umjereno nerazvijena djeca,
- teže i teško retardirana djeca.

Umjereno retardirana djeca lahko su uočljiva, a kontakt s njima ponekad je prilično teško uspostaviti, bilo zbog nepovjerljivosti i nesigurnosti djece, bilo zbog prilično teškog i nerazumljivog verbalnog izražavanja. Takvu djecu treba vrlo dobro poznavati da bi se uočile njihove potrebe. Upoznati ih možemo preciznim promatranjem njihova ponašanja, mimike, gesta i pokreta. Retardirano dijete treba živjeti u atmosferi emocionalne topline, prihvaćenosti, sigurnosti i biti u mogućnosti, koliko to ono može, predvidjeti događaje.

Uloga roditelja kod retardirane djece je vrlo važna. Oni su prvi pozvani da prihvate svoje dijete onakvo kakvo ono uistinu i jest. Na njima je težak zadatak da unatoč osjećajima, razumno i mudro uvedu svoje dijete u život. Ovdje ne smije biti mjesta lažnoj sentimentalnosti ili sažaljenju. To bi još više uvjetovalo osjećaj usamljenosti i odbačenosti djeteta. Roditelji su tu da dijete bodre, da mu pokažu kako ga razumiju. Roditelji su njegov oslonac. Roditelji moraju nastupiti otvoreno, pomoći djetetu, ublažiti mu bol, stvoriti mu realnu nadu kad se čini da je nema.

Na kraju bi samo spomenuli djecu bez roditelja. Ovo je veoma složeno sociološko pitanje. Oduvijek je bilo djece bez roditelja, a naročito u poratnim danima. Takva djeca u sebi i sa sobom nose mnogo svojevrstnih teškoća. Ona su prepuštena na milost i nemilost ljudske savjesti. Iako o njima brine društvena zajednica, pružajući im sve materijalne uvjete za život, ona ipak "umiru" iz dana u dan kao ljudi, jer im nedostaje ono bez čega dijete ne može biti, nedostaje im roditeljska ljubav.

Literatura:

1. Hfz. Muhammed Pandža i Džemaluddin Čaušević, KUR'AN ČASNI, Zagreb, 1974.
2. Dr. Nikola Rot, PSIHOLOGIJA LIČNOSTI, Beograd, 1976. -3. Dr Ljubomir Krneta i dr. Nikola Potkonjak: PEDAGOGIJA, Beograd, 1965.
4. Dr. Marko Mladenović: UVOD U SOCIOLOGIJU PORODICE, Beograd, 1977.
5. Dr. Tihomir T. Prodanović: ČOVJEK I SAMOOBRAZOVANJE, Sarajevo, 1973.
6. Dr. Mladen Zvonarević: PSIHOLOGIJA, Zagreb, 1986.

m